МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА
« 15 » _____06_____ 2023р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, СУСПІЛЬНІ
КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «ЯДЕРНЕ СТРИМУВАННЯ В УМОВАХ НОВИХ АСИМЕТРИЧНИХ ВИКЛИКІВ»

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 408 групи, Басанець Лілія Дмитрівна

Керівник: к.і.н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Боротканич Наталія Петрівна

Нормоконтролер: _____ Олексій МЕНДРІН
(підпис)

КИЇВ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ЯДЕРНА ЗБРОЯ ЯК ЧИННИК НЕСТАБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ 6
1.1. Стан та тенденції поширення ядерної зброї в світі 6
1.2. Міжнародні угоди і ризики ядерного протистояння 11
РОЗДІЛ 2. ЯДЕРНА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ 18
2.1. Міжнародні організації у протидії новітнім викликам сьогодення 18
2.2. Перспективи ядерного стримування у сучасній стратегії НАТО 24
РОЗДІЛ 3. НОВІТНІ ПРОБЛЕМИ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 31
3.1. Проблеми реалізації політики ядерного стримування 31
3.2. Концепція миру через роззброєння 36
ВИСНОВКИ 43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ 48

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що сучасний світ стикається зі значними геополітичними змінами, що призводять до появи нових асиметричних загроз. В зв'язку з чим, останні роки тема ядерного озброєння та безпеки мала підвищену увагу. Інформаційний простір заповнюється новинами про дії та заяви керівництва провідних ядерних держав, які стосуються питань ядерної зброї. Хоча Україна відмовилася від ядерної зброї, ця тема все одно стає надзвичайно важливою, оскільки перегони між ядерними державами загрожують безпеці всього світу. Крім того, нові гонки озброєнь можуть змінити світоустрій, міжнародно правові відносини, які, хоча і не були ідеальними, принаймні забезпечували деякий рівень стабільності. Але наразі невідомо, які наслідки для всього світу матиме нова система міжнародних відносин, яка може змінитись в результаті цих процесів.

У цій галузі накопичено значний досвід контролю за озброєнням. Однак останніми роками політичний процес у цій сфері стикається з проблемами, загострення яких здатне призвести до деформації і навіть розпаду чинної системи контролю за озброєннями.

Зокрема, наявність ядерної зброї може відігравати роль у запобіганні агресії та збалансуванні геополітичних відносин між державами. Однак, наявність ядерної зброї також може сприяти ескалації конфлікту та призвести до страшних наслідків, тому доцільно ретельно розглядати всі можливі наслідки при прийнятті рішення про її використання.

Деструктивні моменти у сфері контролю над ядерними озброєннями негативно позначаються на національній безпеці широкого кола держав та міжнародній безпеці в цілому. У таких умовах значно зростає значимість науково обґрунтованих рекомендацій у сфері контролю над ядерними озброєннями, ризиками використання ядерної зброї та ядерного стримування. Такі рекомендації повинні розроблятися на основі глибокого вивчення історичного досвіду створення та еволюції міжнародно-правової системи контролю за ядерними озброєннями, аналізу її сучасного стану та прогнозу перспектив її розвитку та вдосконалення.

З урахуванням викладеного, існують сумніви щодо життєздатності міжнародно-правових механізмів контролю над озброєннями в сучасних умовах. Ряд країн, розуміючи небезпеку ситуації, роблять кроки для продовження процесу ядерного роззброєння. Йдеться насамперед про зусилля щодо зміцнення режиму нерозповсюдження, створення додаткової «страхувальної сітки» з різноманітних домовленостей та ініціатив. Проте зупинити негативні тенденції у сфері нерозповсюдження поки що не вдається. Тому, концепція ядерного стримування являється необхідною для забезпечення безпеки та стабільності всього світу.

Об'єктом дослідження виступають сучасні виклики на міжнародній арені, що можуть привести до використання ядерної зброї.

Предметом дослідження є концепція ядерного стримування.

Мета дослідження полягає у визначенні перспектив ядерного стримування як інструменту світової безпеки в умовах сучасних загроз.

Для досягнення мети були поставлені і вирішені наступні **завдання**:

- розглянути сучасну політику провідних держав світу у сфері контролю за ядерними озброєннями;
- дослідити причини послаблення міжнародного режиму контролю за ядерними озброєннями;
- проаналізувати роль міжнародних організацій у підтримані світової безпеки;
- оцінити роль ядерного стримування у сучасній політиці провідних ядерних держав;
- визначити перспективи підтримання міжнародної безпеки за рахунок ядерного стримування.

Методологія. У роботі використані такі методи дослідження як: аналіз документів для аналізу міжнародних угод та договорів; системний та структурно-функціональний підхід було використано для аналізу компонентів ядерного стримування, їх взаємодії та їх впливу на ефективність ядерного стримування в контексті нових асиметричних загроз; для аналізу розвитку та еволюції ядерного стримування використано історичний підхід; порівняльний аналіз для порівняння різних аспектів ядерного стримування; прогнозування для передбачення можливих

сценаріїв розвитку ядерної ситуації. Для побудови загального висновку було використано метод індукції.

Апробація отриманих результатів. Основні положення й результати дипломної роботи пройшли апробацію у вигляді доповіді під час проведення Круглого столу з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, який відбувся у онлайн форматі на базі кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Факультету міжнародних відносин Національного Авіаційного Університету [2, с.14-15].

Структура. Відповідно до поставлених завдань була сформована структура дипломної роботи. Вона складається з вступу, трьох розділів, шістьох підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг тексту – 53 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ЯДЕРНА ЗБРОЯ ЯК ЧИННИК НЕСТАБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

1.1. Стан та тенденції поширення ядерної зброї в світі

На жаль, ядерна зброя продовжує відігравати важливу роль у сучасному світі як стратегічний і політичний фактор впливу. Країни, що мають статус ядерних держав, розглядаються як вагомі суб'єкти політики. Приналежність до «ядерного клубу» створює гарантії невикористання військової сили проти його членів з боку інших суб'єктів міжнародних відносин. З іншого боку, країни, які володіють ядерним потенціалом, часом вважають його дозвільним інструментом для застосування сили проти інших учасників міжнародних відносин у певних ситуаціях.

Ядерна зброя приваблює агресивно налаштовані політичні режими, які прагнуть отримати доступ до її виробництва незважаючи на всі міжнародні угоди про нерозповсюдження даного виду зброї. Це порушує норми міжнародного права і принципи, закладені в договорах, які забороняють розробку, випробування та використання ядерної зброї, нерозповсюдження та скорочення ядерних потенціалів. Поведінка країн, таких як Північна Корея чи Іран, є прикладом цього. Це створює додаткові зони напруги, що вимагають уваги та зусиль міжнародної спільноти для вирішення подібних конфліктів.

Багатополярний період ядерної політики розпочинається одночасно з розпадом СРСР і характеризується, появою різних категорій ядерних держав. Серед них є офіційно визнані ядерні держави, такі як США, Росія, Велика Британія, Франція та Китай. Також є держави, які не є офіційно визнаними ядерними державами, але відкрито заявили про володіння ядерною зброєю, як Індія, Пакистан та КНДР. Ізраїль також володіє ядерною зброєю, але не визнає цього факту. Іран має мотивацію володіти ядерною зброєю та необхідний потенціал для її створення. Деякі країни, такі як Аргентина, Бразилія, Південна Корея, Тайвань, Саудівська Аравія, Сирія та Україна, мають потенціал для створення ядерної зброї, проте за різними політичними та іншими причинами стримуються від набуття ядерного статусу [28].

Незважаючи на досягнення в скороченні арсеналів ядерної зброї після холодної війни, загальний світовий запас ядерних боєголовок залишається надзвичайно великим. На початок 2022 року, дев'ять країн мали приблизно 12700 боєголовок.

Росія та Сполучені Штати володіють близько 90 відсотків усіх наявних ядерних боєголовок. Кожна з цих країн має приблизно 4000 боєголовок у своїх військових арсеналах. Інші ядерні держави не вважають необхідним мати більше ніж кілька сотень ядерної зброї для забезпечення національної безпеки. Ні одна з семи інших ядерних держав світу, а саме Британія, Китай, Франція, Індія, Ізраїль, Північна Корея та Пакистан, не має більшої кількості боєголовок.

Із 12700 ядерних боєголовок у світі понад 9 400 знаходяться на військових арсеналах для використання ракетами, літаками, кораблями та підводними човнами. З цієї кількості, близько 3730 боєголовок є розгорнутими в оперативних силах, розміщеними на ракетних базах або на борту бомбардувальників. Зокрема, приблизно 2000 боєголовок американського, російського, британського та французького походження перебувають у стані підвищеної готовності та готові до негайного використання [35].

У порівнянні з епохою холодної війни, світ значно просунувся у скороченні кількості ядерної зброї. Загальний світовий запас ядерної зброї, включаючи як боєголовки на військових арсеналах, так і ті, що виведені з експлуатації, досяг свого піку у 1986 році і становив близько 70300 боєголовок. Протягом цього часу, виведення з експлуатації та демонтаж зайвої зброї призвели до знищення понад 50000 боєголовок.

Темпи скорочення значно сповільнилися порівняно з 1990-ми роками і, здається, триватимуть лише через демонтаж знятої з експлуатації зброї. Загалом, спостерігається тенденція до збільшення військових запасів, тобто наявності ядерної зброї, яка може бути використана [41, с.67].

Замість того, щоб планувати ядерне роззброєння, ядерні держави, схоже, планують зберегти значні арсенали на невизначене майбутнє. Таким чином, вони суперечать меті договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

Усі вони активно здійснюють модернізацію своїх залишків ядерної зброї з великою швидкістю. Деякі країни додають нові типи зброї або збільшують роль, яку вони відіграють у своїй національній стратегії та публічних заявах. Більш того, всі вони мають намір зберігати свої ядерні арсенали на невизначений час.

Отже, гонка ядерних озброєнь у розпалі. Усі держави, що володіють ядерною зброєю, проводять широкомасштабні програми модернізації своїх ядерних сил, і деякі з цих програм включають модифікацію або посилення їх потенціалу. Особливо в Південній Азії, програми ядерної модернізації Індії та Пакистану викликають серйозну тривогу щодо можливої регіональної гонки ядерних озброєнь у традиційному розумінні.

Хоча двосторонні договори між США та Росією щодо контролю над озброєннями встановлюють обмеження на кількість розгорнутої ядерної зброї і забороняють певні типи ракет, як у випадку Договору про ліквідацію ядерних сил середньої дальності 1987 року, вони не впливають на загальну модернізацію ядерних сил. Контроль над озброєннями традиційно зосереджувався на стратегічній чисельній стабільності, але ігнорував нестабільність, спричинену необмеженою модернізацією [6].

Згідно з інформацією від Бюджетного управління Конгресу США, Сполучені Штати планують виділити приблизно 348 мільярдів доларів протягом наступного десятиліття на підтримку та модернізацію свого ядерного арсеналу.

У Росії, крім стратегічної ядерної зброї, також існує значний арсенал нестратегічної ядерної сили. Цей нестратегічний арсенал Росії включає різноманітну зброю, таку як морські крилаті ракети, торпеди, глибинні бомби для військових кораблів і підводних човнів, а також бомби і ракети для морської та тактичної авіації, балістичні ракети малої дальності та перехоплювачі для протиповітряної і протиракетної оборони. Цей нестратегічний ядерний арсенал Росії служить для підтримки загального паритету зі Сполученими Штатами щодо загальної кількості ядерних боєголовок.

Китай теж повільно, але стійкими темпами проводить модернізацію своїх ядерних сил. Ці зусилля тривають протягом двох десятиліть і включають розгортання

нових наземних, морських і повітряних засобів доставки ядерних зарядів. Серед держав, що мають ядерну зброю та є учасниками Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), Китай є єдиним, який збільшує свій ядерний арсенал. Наразі оцінюється, що в Китаї приблизно 260 ядерних боєголовок.

Уряд Китаю надає велике значення своїм ядерним силам як засобу стримування та захисту безпеки Китаю. Проте, у порівнянні зі стратегіями та доктринами Сполучених Штатів та Росії, китайська ядерна стратегія та доктрина менш спрямовані на наступні дії.

Франція завершує останні етапи всебічної модернізації свого ядерного арсеналу та планує розширити його до 2050-х років.

Великобританія здійснила найбільші обмеження щодо свого ядерного арсеналу серед усіх держав, що володіють ядерною зброєю, і, ймовірно, серйозно розглядає можливість ліквідації своєї ядерної зброї [23].

Індія перебуває на новому важливому етапі своєї ядерної модернізації, фокусуючись на розробці ракет з більшою дальністю, ніж потрібно для націлювання на Пакистан, що, здається, також має на меті покращення націлювання на Китай. Індія наразі має 100–120 боєголовок у своєму ядерному арсеналі.

Ймовірно, Пакистан має найшвидше зростаючий ядерний арсенал у світі, який збільшується трохи швидше, ніж запаси Індії. Модернізація інфраструктури включає будівництво четвертого реактора для виробництва плутонію та покращення установок зі збагачення урану та переробки відпрацьованого палива. Наразі оцінюється, що арсенал Пакистану складається з приблизно 110–130 ядерних боєголовок.

Уряд Ізраїлю ніколи публічно не підтверджував розробку ядерної зброї, але широко вважається, що був створений ядерний арсенал, дотримуючись політики, яка була описана як «ядерна непрозорість». За оцінками, цей арсенал складається з менше ніж 100 боєголовок, можливо наближається до вісімдесяти, які можуть бути доставлені балістичними ракетами земного базування та літаками.

Північна Корея також продовжує активно розвивати свої ракетні потужності, що можуть бути використані для потенційної доставки ядерних боєголовок [42].

Окрім країн, що володіють ядерною зброєю, ще є НАТО, що вважається ядерним альянсом, НАТО не володіє і не виробляє ядерної зброї. Замість цього, альянс покладається на ядерну зброю, якою володіють три його ядерні члени: переважно Сполучені Штати, Великобританія та в певній мірі Франція. Стратегічна концепція НАТО, прийнята в 2010 році, а також Огляд стримування та оборони від 2012 року підтверджують, що НАТО як ядерний альянс продовжує покладатися на ядерну зброю до тих пір, поки існує загроза ядерної зброї.

Деякі неядерні держави, що входять до НАТО, активно беруть участь у ядерному плануванні та навіть пристосовують свої національні літаки для перенесення ядерної зброї США. Наразі, близько 180 ядерних бомб B61 американського виробництва розташовані на шести базах в п'яти європейських країнах (Бельгія, Німеччина, Італія, Нідерланди та Туреччина). Росія відмовляється вести переговори щодо обмеження озброєння до тих пір, поки НАТО не виведе свої ядерні сили з Європи, а також поки Росія не отримає прямі гарантії щодо нерозміщення ядерної зброї на території нових членів НАТО [14].

Усі країни, що володіють ядерною зброєю, розробляють плани для можливого застосування ядерної зброї проти своїх потенційних супротивників, а також періодично проводять вправи та навчання, щоб перевірити або вдосконалити ці плани. Плани ударів можуть значно варіюватися від країни до країни залежно від розміру та можливостей їх ядерного арсеналу, а також політики, що визначає потенційне використання ядерної зброї.

Ядерна зброя, безсумнівно, впливає на будь-який збройний або політичний конфлікт, який може виникнути. В нових умовах, коли міжнародні відносини більше не керуються логікою біполярного протистояння, передбачення результатів міжнародних криз стає складним завданням. Країни змушені ретельно обдумувати свою національну безпеку в цих нових умовах. Незважаючи на складний процес розробки, виробництва та зберігання ядерної зброї, вона залишається вважається найнадійнішим і швидким засобом забезпечення власного виживання для країн у вимогливих умовах світової арени.

Руйнівна сила ядерної зброї перевищує потужність будь-якої іншої людської зброї. Використання навіть обмеженої кількості ядерної зброї, навіть у військових цілях, могло б призвести до значних збитків та великого числа жертв серед цивільного населення. Цікаво, що саме страх перед цим руйнівним потенціалом спонукає прихильників ядерної зброї виступати за її наявність, а противників ядерної зброї виступати проти її поширення [36].

Незважаючи на багаторічні заклики та зусилля міжнародного співтовариства щодо скорочення та повної ліквідації ядерної зброї, держави, які володіють ядерними арсеналами, разом із своїми союзниками, продовжують надавати велике значення та актуальність своїм ядерним потужностям. Навіть з урахуванням прогресу, досягнутого у скороченні ядерних сил протягом холодної війни, всі ядерні держави займаються модернізацією залишених арсеналів та планують зберегти значні ядерні потенціали на невизначений майбутній період.

Через зниження темпів скорочення ядерних арсеналів, зупинку переговорів про контроль над ядерними озброєннями, продовження ядерної модернізації, загострення кризи між НАТО та Росією, розширення гонки озброєнь у Південній Азії та зростання напруги в Північно-Східній Азії, стає очевидним, що ядерні сили продовжують представляти термінову та постійну загрозу для людства. Це вимагає нових ініціатив з контролю за озброєнням та глобального політичного лідерства.

1.2. Міжнародні угоди і ризики ядерного протистояння

Ядерна зброя є найжорстокішою та непередбачуваною зброєю, яка коли-небудь була створена. Цей вид озброєння порушує міжнародне право, завдає серйозних пошкоджень навколишньому середовищу, підриває національну та глобальну безпеку, а також витрачає величезні державні ресурси, які можна було б використати для задоволення людських потреб. Тому багато країн виступають за скорочення або повне відмову від ядерної зброї. Наприклад, ПАР та Україна односторонньо відмовилися від ядерної зброї. З 1984 року діє Конференція з роззброєння, яка

співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй для розробки програм і міжнародних договорів з роззброєння та скорочення озброєнь.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) є основним міжнародним інструментом для регулювання відносин між державами у ядерній сфері співробітництва. Цей договір є найбільш значущою угодою в галузі ядерного роззброєння. В ньому беруть участь майже 200 держав, зокрема п'ять держав, які офіційно володіють ядерною зброєю. Таким чином, за кількістю учасників, ДНЯЗ з 1968 року є многостороннім договором.

Договір містить набір зобов'язань, спрямованих на недопущення передачі ядерної зброї державами, що володіють ядерною зброєю, та отримання ядерної зброї державами, що не володіють ядерною зброєю Таким чином, держави, які володіють ядерною зброєю, зобов'язуються не передавати, безпосередньо або опосередковано, ядерну зброю або будь-які ядерні вибухові пристрої або контроль над ними будь-якій іншій державі, а також не сприяти, не заохочувати або не спонукати держави, що не володіють ядерною зброєю, до виробництва чи отримання її будь-якими іншими засобами. З іншого боку, держави, що не володіють ядерною зброєю, зобов'язуються не приймати від будь-якої держави, безпосередньо або опосередковано, ядерну зброю або будь-які інші ядерні вибухові пристрої або контроль над ними, а також не виробляти чи набувати їх будь-яким іншим способом. Важливо зазначити, що Договір обмежується питанням нерозповсюдження ядерної зброї і не обмежує право будь-якої держави на мирне використання ядерної енергії, включаючи дослідження, виробництво та використання ядерної енергії в мирних цілях [7].

Для забезпечення подальшого контролю над ядерною зброєю, було укладено ряд міжнародних договорів, які встановлюють без'ядерні зони. Ці зони включають території, що підлягають юрисдикції держав-учасниць та можуть також перебувати під міжнародною юрисдикцією. В цих зонах забороняється розміщення, випробування, застосування або утилізація ядерної зброї.

Сучасний етап розвитку міжнародного контролю над нерозповсюдженням ядерної зброї характеризується збільшеним інтересом міжнародної спільноти до питань ефективності контролю та можливостей його поліпшення. Це обумовлено

виявленням прихованих випадків створення та розвитку військових ядерних програм упродовж останніх десятиліть. Наприклад, секретні програми створення ядерної зброї були виявлені під час війни в Перській затоці 1991 року в Іраку, Іран продовжує працювати над розробкою зброї масового знищення, Південна Африка розгортає свою ядерну програму, а Північна Корея здійснює недекларовану ядерну військову діяльність.

Центральна роль у контролі в галузі нерозповсюдження ядерної зброї належить Міжнародному агентству з атомної енергії (МАГАТЕ), тому саме до його діяльності – сильним та слабким сторонам – привернуто увагу різного статусу і рівня значимості установ, відомств, науково вишукувальних формувань практично всіх держав-членів Організації [15].

На даному етапі МАГАТЕ співпрацює з вищезазначеними органами для подальшого посилення та вдосконалення контролю, а також розширення сфери його застосування. Хоча багато дослідників вважають питання нерозповсюдження як історичну залишкову проблему, на сьогоднішній день воно залишається актуальним. У порівнянні з XX століттям, в XI столітті нерозповсюдження все більше розглядається як засіб тиску, примусу, залякування та маніпуляції.

Яскравим прикладом було планування Російської Федерації розміщення ядерної зброї в анексованому Криму. На цьому неодноразово наголошувало російське керівництво, проте важливо зазначити, що такий план прямо порушує міжнародні зобов'язання Росії.

Події, що відбулися у 2014-2015 роках, зокрема анексія Криму Росією та військове вторгнення на Донбас, а також відмова держав-гарантів дотримуватися гарантій безпеки, наданих Україні згідно Будапештського меморандуму 1994 року, вдарили по політиці нерозповсюдження ядерної зброї. Ці події також стимулювали дискусію про володіння високозбагаченими ядерними матеріалами, які можуть бути використані для виробництва ядерної зброї.

Дії, здійснені Росією, викликають серйозне занепокоєння не лише у міжнародній спільноті, але й в Україні. На засіданні Комісії Україна-НАТО, що відбулося 13 травня 2015 року в Туреччині, міністр закордонних справ України Павло

Клімкін заявив про необхідність рішучої реакції міжнародного співтовариства на будь-які спроби або підготовку Росії до розміщення ядерної зброї в Криму. Він також підкреслив, що такі дії Росії порушують положення Договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

Сучасна агресивна політика Росії, яка використовує широкомасштабні провокації та залякування, з метою підкорити Захід і намагається досягти «Ялти-2», щоб закріпити «право» Москви обмежувати суверенітет незалежних країн на пострадянському просторі, починаючи з вторгнення в Україну в 2014 році, підриває основи європейської та глобальної безпеки. Постійні загрози ядерної сили з боку Росії ставлять питання стримування Росії ще більш гострим для НАТО [2, с.14].

Дослідники кажуть, що світ на крок наблизився до перспективи ядерної війни після того, як минулого місяця Росія оголосила про припинення участі в останньому великому договорі про ядерну зброю зі Сполученими Штатами.

З оголошенням президента Росії Володимира Путіна, інспекції в рамках угоди, відомої як Новий договір СНО (Заходи щодо подальшого скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь), офіційно завершилися. Ця програма інспекцій дозволяла вченим з обох сторін перевірити дотримання угоди. Цей крок стався на фоні значного зростання напруженості відносин між Росією та Заходом, спричиненого війною в Україні.

Пандемія COVID-19 призвела до припинення інспекцій озброєнь, які не були відновлені з часу вторгнення Росії в Україну минулого року. У січні представники уряду США заявили, що відмова Росії від відновлення інспекцій порушує угоду. Однак офіційне припинення інспекцій з боку Росії нанесе новий удар по міжнародним зусиллям контролю над ядерною зброєю. Експерти висловлюють занепокоєння, що найбільша ядерна держава в світі буде звільнена від зобов'язань щодо контролю озброєнь після закінчення терміну дії договору СНО через три роки або навіть раніше. Термін дії договору СНО закінчується у лютому 2026 року, але через війну в Україні не ведуться переговори щодо його заміни. Зараз навіть новий договір СНО може розпастися до лютого 2026 року, і вперше за півстоліття ми можемо опинитися у світі

без обмежень для ядерних потенціалів США та Росії. Це збільшить небезпеку для всіх нас [38].

Окрім російсько-українського конфлікту, де існує загроза застосування ядерної зброї, у світі існує безліч інших конфліктів, які можуть порушити міжнародну ядерну безпеку.

Добрим прикладом може бути конфлікт між Індією та Пакистаном. Конфлікт між цими двома країнами має довгу історію, яка починається з поділу Британської Індії у 1947 році. Після приєднання князівства Джамму і Кашмір до Індії, ці дві країни вже тричі вступали війну через контроль над цією територією. Кашмірський конфлікт насправді є одним з найдовших у світі. Багато політиків обіцяли вирішити цей конфлікт, коли приходили до влади. В даний час Кашмір поділено між двома країнами і не має єдиної політичної спрямованості. Територія, яка знаходиться під контролем Пакистану, прагне стати повноправною пакистанською державою, щоб мати більшу політичну автономію у внутрішніх справах. Решта території, яка перебуває під контролем Індії, має різноманітні політичні амбіції. Жителі Джамму і Ладакху бажають залишатися частинами Індії, тоді як переважно мусульманська долина Кашміру прагне незалежності.

Протягом останніх п'ятидесяти років, як в Індії, так і в Пакистані, з'явилися впливові сили, які зацікавлені у збереженні нерозв'язаного конфлікту. Військово-промислові лобі набрали сили. Військові обох країн навчилися використовувати напруженість на кашмірському кордоні. Гонка озброєнь у Південній Азії набула загрозливих розмірів. Індія і Пакистан розвивають ядерну зброю, виробляють власні ракети і закуповують передове озброєння. Витрати Індії на оборону є найбільшими в Південно-Східній Азії і одними з найбільших в Азії в цілому. Обидві країни володіють ядерною зброєю, і конфлікт між ними набуває нових розмірів [12, с.147].

Ситуація в Південній Азії характеризується безпрецедентними у світовій історії особливостями. Індія та Пакистан, обидві володіючи ядерною зброєю та засобами її доставки, до сьогодні не розвинули інфраструктуру для практичного використання цих засобів – таких як системи виявлення на великій відстані, спостереження та

супутникового наведення ракет. Південна Азія також не має системи попередження про ракетно-ядерні атаки.

При відсутності систем раннього попередження та засобів протиракетної оборони, Індія та Пакистан стикаються з високим ризиком непередбачуваної ядерної атаки. В такій ситуації обидві країни можуть прийняти рішення збільшити свої ядерні арсенали, щоб мати достатній потенціал в будь-якому, навіть найгіршому, сценарії розвитку конфлікту.

Також важливо враховувати інші конфлікти, які можуть спровокувати використання ядерної зброї, такі як напруженість між США і Китаєм, нарощування ядерного арсеналу Північною Кореєю та потенційна розробка ядерної зброї Іраном. Однак, США і Росія, а також США і Китай, мають значні стимули для запобігання використанню ядерної зброї на своїй території. Проте, щоб відновити ядерний порядок на міжнародному рівні, ще потрібно багато зробити [37, с.183].

Ядерна зброя, відома як засіб взаємного гарантованого знищення та фактичної загрози для життя на Землі, позбавила сенсу концепцію швидкої перемоги у наступальній війні «за малу ціну», і призвела до двох світових воєн. У певному сенсі, ця зброя стала ефективним засобом запобігання широкомасштабним війнам. З іншого боку, логіка переконання супротивника у можливості нападу з використанням ядерних ракет вимагала постійного удосконалення такої зброї, що підживлювало гонку озброєнь. Навіть після заборони випробувань ядерної зброї на поверхні, в повітрі і під водою, розробка такої зброї продовжувалась.

Отже, на поточному етапі, ядерна зброя продовжує бути важливим політичним інструментом на світовій арені, незважаючи на суперечливість і неоднозначність її оцінки. У сучасному світі володіння ядерною зброєю не гарантує «непорушення» миру і, навпаки, може стати причиною багатьох конфліктів. Країни «ядерного клубу» протистоять розвитку ядерного потенціалу меншими державами. З іншого боку, менші держави намагаються вирішити свої внутрішні та зовнішні проблеми за допомогою ядерної зброї. Винайдення ядерної зброї призвело до укладання низки угод, які регулюють її можливе застосування. Однак, останнім часом практична ефективність таких договорів стала сумнівною, зупинився процес роззброєння, і не

проводяться інспекції для перевірки. Ядерна напруга у світі зростає. Важливо пам'ятати, що стратегія запобігання ядерному конфлікту реалізується лише за умови витримання тонкої межі між стримуванням і можливістю ведення війни.

На завершення, варто зазначити, що за загальноприйнятою думкою військових та політичних експертів, ядерна зброя, будь то стратегічного або тактичного характеру, мало придатна для вирішення більшості, якщо не всіх, сучасних конфліктних ситуацій. Тому для врегулювання конфліктів, встановлення та забезпечення міжнародної стабільності потрібно розробляти і використовувати звичайну, сучасну, високотехнологічну та високоточну зброю. Ця зброя краща альтернативою ядерній зброї для стримування реальних або потенційних агресорів на всіх рівнях, від регіонального до глобального.

РОЗДІЛ 2
ЯДЕРНА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

2.1. Міжнародні організації у протидії новітнім викликам сьогодення

Міжнародні організації, такі як ООН, ЄС, НАТО та МАГАТЕ, грають важну роль у забезпеченні стабільності та безпеки в світі. Вони займаються різними аспектами безпеки, такими як:

1) Конфлікти та миротворчі операції: ООН є головним міжнародним органом, який займається питаннями міжнародної безпеки, у тому числі конфліктами та миротворчими операціями.
2) Безпека в Європі: ЄС та НАТО займаються питаннями безпеки в Європі та відповідають за координацію безпекових заходів між їхніми членами.
3) Ядерна безпека: МАГАТЕ є відповідальним за забезпечення безпеки ядерних матеріалів та технологій, включаючи надання порад та підтримки з питань ядерної безпеки.

Міжнародні організації також займаються іншими важливими аспектами безпеки, такими як боротьба зі злочинністю та тероризмом, забезпечення прав людини та збереження навколишнього середовища.

Крім того, міжнародні організації відіграють важливу роль забезпеченні правосуддя, являються об’єднуючою ланкою між різними країнами, іншими міжнародними органами та діячами.

Починаючи з 1990-х років, міжнародні організації все більше залучаються до процесу реформування безпекової сфери з усвідомленням того, що успішний розвиток, особливо в умовах конфліктів та після них, залежить від безпечного середовища. Керівництво в галузі безпеки стало важливою складовою інституційної розбудови, управління та реконструкції. Крім того, у рамках партнерства та членства в міжнародних організаціях, таких як ЄС, НАТО та Рада Європи, демократичний нагляд за сектором безпеки став центральною роллю [16].

Існує багато міжнародних організацій, які займаються контролем сфери безпеки у світі. Деякі з них включають:

1) Організація Об'єднаних Націй (ООН) – це головна міжнародна організація, яка працює над збереженням світового миру та безпеки. Її Генеральна Асамблея та Рада Безпеки займаються регулюванням міжнародних конфліктів та прийняттям рішень щодо ситуацій, що загрожують міжнародній безпеці.
2) НАТО – це об'єднання країн, яке було створено з метою забезпечення колективної оборони Європи та Північної Америки. Вона займається розвитком та впровадженням стратегічних планів з питань безпеки, а також веде миротворчу та гуманітарну діяльність у різних країнах світу.
3) Європейський Союз (ЄС) – це політичний та економічний союз, до складу якого входять 27 країн Європи. Він займається координацією політики щодо безпеки та оборони, а також проводить різні місії з підтримки миру та безпеки в різних регіонах світу.
4) Організація по безпеці та співробітництву в Європі (ОБСЄ) – це організація, яка займається підтримкою стабільності та безпеки в Європі. Вона включає 57 країн-учасниць та займається контролем виборів, забезпеченням прав людини та захистом меншин.
5) Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) – створена з метою забезпечення мирного використання ядерної енергії та запобігання поширенню ядерної зброї. Організація здійснює контроль за додержанням державами умов Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а також надає допомогу у розробці мирних ядерних технологій.

Роль НАТО у врегулюванні військово-політичних конфліктів зростає з кожним роком. На сьогоднішній день НАТО має розроблену концепцію миротворчої діяльності, яка охоплює не тільки свою «зону відповідальності», але й регіони за її межами, такі як Північна Африка та Близький Схід, включаючи країни, такі як Афганістан, Ірак, Іран, Лівія, Судан, а також Середземне море, Африканський Ріг, Сомалі та Балкани. Розширення зони стабільності є необхідною умовою для

трансатлантичної безпеки. Незважаючи на те, що колективна оборона залишається головним завданням НАТО, організація активно звертає увагу на нові виклики та загрози, що виникають за її межами.

У рамках своєї діяльності, НАТО здійснює спільні військові навчання та операції з членами організації та іншими країнами світу, сприяючи підвищенню рівня професійної підготовки та покращенню військової дисципліни [14].

У додаток до цього, НАТО співпрацює з іншими міжнародними організаціями, такими як ООН та Європейський Союз, з метою спільного досягнення цілей щодо забезпечення миру та стабільності в світі. НАТО також активно взаємодіє з партнерами за межами своїх членів, сприяючи розвитку, посиленню обороноздатності та зміцненню безпеки у країнах-партнерах у їхньому регіоні.

Крім цього, НАТО зосереджує зусилля на зменшенні кількості ядерних збройних систем та посиленні контролю над ними, включаючи участь у міжнародних договорах та ініціативах. Організація також активно працює над розробкою систем протидії ядерним загрозам, включаючи розвиток систем протиріччя та дипломатичних каналів зв'язку з іншими країнами.

Проте, існують ризики, пов'язані з розміщенням ядерних збройних систем на території країн-членів НАТО, зокрема тих, що межують з Росією, яка може становити потенційну загрозу для безпеки та стабільності в регіоні. Це може призвести до напруження у міжнародних відносинах та погіршення взаємин з Росією, що збільшує ризики виникнення конфліктів.

У загальному, НАТО виконує важливу роль у зменшенні ризиків ядерної війни та забезпеченні миру та безпеки в світі, але ця роль потребує постійної уваги та узгодженості з іншими державами та організаціями.

На сьогоднішній день, НАТО працює над вдосконаленням своєї здатності реагувати на нові та наявні загрози, які виникають з боку державних та недержавних акторів, шляхом розширення свого арсеналу політичних інструментів для стримування противників та захисту Альянсу в сучасних умовах. З метою реагування на змінні стратегічні обставини, НАТО постійно адаптується та переглядає свою політику. Це ставить перед НАТО все більш складні завдання, і Альянс повинен бути

готовим переглядати та модифікувати свою політику щодо держав, які порушують міжнародні норми, терористичних організацій, а також великих держав, які прагнуть змінити глобальний баланс сил. Окрім військової потужності, важливо мати комплексний міжнародний інструментарій для ефективної реакції на такі загрози. НАТО може розглядати ширший глобальний підхід, політичну єдність та зрозуміння всередині організації [17].

Організація Об’єднаних Націй, також відіграє важливу роль у протидії новітнім викликам сьогодення, таким як глобальна пандемія, зміна клімату, тероризм та кіберзлочинність, ядерна загроза.

Надзвичайно важливою у протидії ядерній загрозі є Рада Безпеки ООН. Рада Безпеки ООН виконує різноманітні функції, пов'язані з ядерною безпекою. Зокрема, Рада Безпеки ООН встановлює санкції проти країн, які порушують міжнародні домовленості щодо ядерної зброї, та надає підтримку у протидії поширенню ядерної зброї.

ООН також засновала Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), яке відповідає за здійснення міжнародного нагляду за використанням ядерної енергії та захист ядерних матеріалів від зловживань. МАГАТЕ має важливу роль у попередженні поширення ядерної зброї та забезпеченні безпеки та захисту від радіації.

Крім того, ООН заснувала Конвенцію про заборону розробки, виробництва, складання та накопичення ядерної зброї та її знищення, яка вважається однією з найважливіших міжнародних домовленостей щодо ядерної безпеки. Конвенція забороняє розробку, виробництво, складання та накопичення ядерної зброї, а також зобов'язує держави-учасниці знищувати наявну у них ядерну зброю. Усі ці заходи вказують на те, що ООН та її спеціалізовані агентства відіграють важливу роль у протидії ядерній загрозі та забезпеченні ядерної безпеки [27].

ООН розробила новий набір інструментів для запобігання конфліктам, підтримувала і продовжує підтримувати економічний і соціальний розвиток країн світу, займається і продовжує займатися захистом прав людини, прагне контролювати техногенні країни щоб зменшити їхню вразливість до катастроф від стихійних лих.

Подальша ефективність реформи ООН, пов’язана з глибиною структур і діяльності, нова перспектива, яка буде знати, як і тренувати шлях у розбудові миру, з акцентом на запобігання конфліктам, боротьбу з бідністю та соціальною нерівністю, індивідуальні та колективні права, безпеку та права людини, оптимізуючи спроможність держав поважати та сприяти розвитку, демократії та верховенству права.

Як вже було зазаначено, МАГАТЕ також відіграє важливу роль у протидії ядерній загрозі. Організація забезпечує міжнародний нагляд за використанням ядерної енергії та захист ядерних матеріалів від зловживання.

МАГАТЕ має право на невідкладний доступ до ядерних об'єктів і матеріалів у країнах-членах, щоб перевірити, що вони використовуються лише для мирних цілей і не становлять загрози для міжнародної безпеки.

Організація також співпрацює з країнами-членами, щоб забезпечити безпечне зберігання ядерних матеріалів і відходів, а також забезпечити їх безпечний транспорт. МАГАТЕ допомагає країнам-членам розвивати і вдосконалювати ядерні технології, що може сприяти мирному використанню ядерної енергії.

Організація також виконує важливу роль у протидії поширенню ядерної зброї, зокрема, шляхом контролю поставок ядерних матеріалів, надання допомоги у видаленні ядерної зброї, та допомоги в переконанні країн, що вони можуть обійтися без ядерної зброї.

Одним із головних викликів, з яким стикається МАГАТЕ, є забезпечення безпеки ядерних установок у країнах з нестабільною політичною ситуацією або з високим ризиком терористичних актів. Для цього організація співпрацює з міжнародними партнерами та надає технічну підтримку для забезпечення безпеки цих установок [3, с. 61].

Тож, міжнародні організації сприяють діалогу з питань безпеки та систем управління кризами, створюють обмеження на основі взаємного військового співробітництва або спроможності спільної миротворчої місії, застосовних стандартів демократії та поваги до прав людини, сприяють механізмам безпеки не лише

економічного, а й спільного підходу до ризиків і викликів, у тому числі тероризм і розповсюдження зброї масового знищення.

Зрозуміло, що міжнародні організації, такі як ООН чи НАТО, відіграватимуть ще більшу роль у контролі глобальної безпеки, тому що сьогодні держави не в змозі самостійно боротися з різними загрозами (економічними, політичними, військовими тощо). Важливо також зазначити, що вирішальну роль відіграватимуть регіональні та навіть субрегіональні організації. Найважливішим аспектом є те, що світ перебуває в перехідному періоді (ніхто не може точно сказати, у якому напрямку), і міжнародні організації будуть життєво важливим компонентом у процесі його спрямування.

У сучасному світі існує безліч новітніх викликів, серед яких одним з найбільш небезпечних є ядерна загроза. Ці виклики неможливо вирішити без міжнародної співпраці та координації зусиль між різними державами та міжнародними організаціями.

Організації, такі як ООН, НАТО та МАГАТЕ, грають важливу роль у протидії ядерній загрозі та іншим новітнім викликам, таким як тероризм, кібернетичні загрози, пандемії, екологічні проблеми та інші. Ці організації працюють на забезпечення світового порядку та миру, а також на захист міжнародного права та прав людини.

МАГАТЕ займається контролем за використанням ядерної енергії для мирних цілей, перевіркою наявності та розповсюдження ядерної зброї, а також забезпеченням ядерної безпеки та запобіганням використанню ядерної зброї. ООН та НАТО спільно працюють на забезпечення міжнародної безпеки та захисту міжнародного права.

НАТО, у свою чергу, зосереджується на забезпеченні безпеки своїх членів та реагує на нові загрози, включаючи ядерну. Одним зі способів її протидії є збалансована комбінація військових та цивільних інструментів, таких як розвідка, кібербезпека та зовнішньоекономічні санкції.

Нарешті, Європейський Союз також займається забезпеченням безпеки в Європі, включаючи захист від ядерної загрози, через різноманітні інструменти, такі як співпраця в галузі кібербезпеки та розвиток систем попередження та реагування на ядерні інциденти [17].

Завдання міжнародних організацій полягає в тому, щоб забезпечити мир та стабільність в світі шляхом співпраці між різними країнами та координації зусиль для подолання новітніх викликів. На сьогоднішній день, виклики перед якими стоїть світ, все більш складні та багатогранні, що вимагає від міжнародних організацій постійної адаптації та розвитку нових стратегій.

Однак, міжнародні організації не можуть вирішити всі проблеми світу самостійно. Необхідно активне співробітництво та підтримка держав та громадян для досягнення міжнародної безпеки та стабільності.

Отже, можна сказати, що міжнародні організації відіграють важливу роль у протидії новітнім викликам сьогодення, включаючи ядерну загрозу. Кожна організація має свої особливості та функції, проте їхня спільна мета полягає в забезпеченні безпеки та стабільності в світі.

2.2. Перспективи ядерного стримування у сучасній стратегії НАТО

У сучасному світі запаси ядерної зброї залишаються величезними, особливо в Російській Федерації та США, незважаючи на скорочення їх арсеналів після укладання договорів про обмеження зброї, що почалися у середині 70-х років минулого століття.

Загалом в світі є близько 16000 ядерних боєзарядів, які включають як стратегічну, так і тактичну зброю, що достатньо для того, щоб знищити вселюдство кілька разів. Хоча «вертикальне» збільшення ядерної зброї в порівнянні з піком у 80-их роках зменшилося, проте воно залишається надзвичайно загрозливим для людства.

Після закінчення Холодної війни, питання ядерного стримування стало неактуальним. Багато людей вважали ядерну зброю реліктом минулого і вважали, що вона не має місця в мирній Європі. Однак, Росія продовжує шантажувати світ ядерними загрозами, Китай вкладає великі кошти в створення все більш складних і різноманітних ядерних арсеналів, Північна Корея стрімко продовжує свою ядерну

експансію, а Іран знову опиняється на перших сторінках газет завдяки своїм ядерним дослідженням.

Ядерна зброя є основою колективної безпеки НАТО з моменту його створення; ядерна зброя держав НАТО: США, Великої Британії і Франції – слугує стримуючим фактором для альянсу [22, с.7].

Стримування полягає в тому, щоб переконати іншу сторону в тому, що якщо вона вдасться до агресивних дій, то буде застосована відповідна реакція і вона зазнає втрат, які набагато перевищують будь-які здобутки.

Стратегія ядерного стримування є невід'ємною складовою стратегії НАТО в сучасному світі. Організація продовжує підтримувати та розвивати свої ядерні потужності з метою забезпечення колективної безпеки своїх членів. Важливими аспектами є забезпечення адекватного рівня ядерного захисту, здатність до відповіді ядерним ударом на будь-яку загрозу, а також зменшення ризиків виникнення ядерної конфронтації.

НАТО використовує принцип «рівноваги страху» (balance of terror), який підкреслює, що наявність ядерної зброї діє як засіб стримування потенційних агресорів та сприяє запобіганню загальній війні. Одночасно, НАТО підтримує міжнародні роззброєння та працює на зменшення кількості ядерних збройних систем у світі. Організація також активно підтримує міжнародні угоди та договори, спрямовані на скорочення ядерної загрози, такі як Договір про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (ДРСМД) та Договір про зменшення стратегічної зброї (СТАРТ) [29].

Перспективи ядерного стримування НАТО відображають загальні тенденції у сфері міжнародної безпеки.

Одна з головних перспектив полягає в збереженні та розвитку власних ядерних потужностей, які забезпечують військову оборону та стримування потенційних агресорів.

Друга перспектива полягає у розвитку нових методів та технологій у сфері ядерної безпеки. НАТО продовжуватиме співпрацювати з міжнародними партнерами

для вдосконалення ядерної безпеки та розробки нових технологій з метою зниження ризиків ядерної катастрофи.

Третя перспектива полягає у підвищенні ядерної безпеки на міжнародному рівні. НАТО буде продовжувати співпрацювати з іншими країнами для зниження ризиків ядерної зброї та забезпечення безпеки використання ядерної енергії. Це може включати розробку нових міжнародних договорів та угод, які дозволять знизити загальну кількість ядерної зброї у світі.

Нарешті, НАТО буде продовжувати діалог з країнами, які мають ядерну зброю, з метою зниження ризиків ядерної війни та сприяння мирному врегулюванню конфліктів. Це може включати діалог з Росією, Китаєм, Північною Кореєю та Іраном.

Довіра до ядерних сил НАТО є ключовою для підтримки стримування, тому безпека, охорона та ефективність цих сил постійно оцінюються у світлі технологічних і геостратегічних змін.

Нинішня ядерна політика НАТО базується на Стратегічній концепції НАТО 2022 року та Огляді стримування та оборони 2012 року, а також вказівках глав держав і урядів на самітах в Уельсі, Варшаві, Брюсселі та Мадриді [40].

НАТО продовжує підтверджувати важливість ядерного стримування у світлі викликів, що розвиваються. Члени Альянсу повторювали цей принцип на наступних зустрічах на вищому рівні з 2014 року (Саміт в Уельсі 2014, Варшавський саміт 2016, Брюссельський саміт 2018 і 2021), включно з Мадридським самітом 2022 року, де глави держав і урядів узгодили Стратегічну концепцію, яка зазначається, що: «НАТО вживатиме всіх необхідних заходів для забезпечення довіри, ефективності, безпеки та безпеки місії ядерного стримування. Альянс прагне забезпечити більшу інтеграцію та узгодженість можливостей і дій у всіх сферах і спектрі конфлікту, одночасно підтверджуючи унікальну та особливу роль ядерного стримування. НАТО продовжуватиме підтримувати надійне стримування, зміцнювати свої стратегічні комунікації, підвищувати ефективність своїх навчань і зменшувати стратегічні ризики» [20].

Ядерні держави приймають такий підхід, оскільки вони розуміють, що будь-яке використання ядерної зброї може призвести до глобальної катастрофи, яка загрожує всьому світу.

НАТО і Росія є ядерними державами і мають розуміння важливості ядерного стримування. Проте, в разі продовження війни між Росією та Україною, існує ризик зриву стримування і збільшення загрози використання ядерної зброї. Тому, сподіваємося, що обидві сторони зберігатимуть стримування та працюватимуть на пошук вирішення конфлікту.

Для того, щоб зменшити ризик використання ядерної зброї, НАТО може продовжувати розвивати свою політику стримування, яка базується на взаємозалежності та співпраці з іншими країнами та організаціями. НАТО може також продовжувати підтримувати ініціативи, спрямовані на зменшення кількості ядерних збройних систем, зниження ризиків несанкціонованого доступу до ядерних матеріалів та зброї, та розвиток систем раннього попередження про використання ядерної зброї.

НАТО може також продовжувати співпрацювати з Росією у рамках міжнародних договорів та механізмів, таких як Договір про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності, Договір про обмеження стратегічної зброї та Європейський договір про нерозповсюдження ядерної зброї. Ці договори та механізми забезпечують міжнародну правову базу для обміну інформацією та співпраці з метою зменшення ризиків використання ядерної зброї [39].

Крім того, НАТО може продовжувати сприяти встановленню мирного врегулювання війни між Росією та Україною шляхом дипломатичних переговорів та посилення міжнародного тиску на Росію. НАТО може також продовжувати сприяти зміцненню демократії, прав людини та розвитку громадянського суспільства в Україні, що може допомогти зменшити напругу в регіоні та забезпечити більш стабільний мирний розвиток подій.

Крім цього, НАТО може надавати військову підтримку Україні, яка є членом Партнерства заради миру та отримує військову допомогу та навчання від НАТО. Це

може допомогти Україні зміцнити свої військові здібності та відповідати на загрози безпеки в регіоні.

НАТО також може продовжувати співпрацювати з іншими міжнародними партнерами, такими як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Європейський Союз (ЄС) та інші країни, щоб координувати свої дії та зменшити ризик використання ядерної зброї в регіоні [18].

Окрім того, важливо продовжувати здійснювати моніторинг та аналізувати дії Росії та її збройних сил в регіоні, зокрема її ядерних збройних систем. НАТО може сприяти забезпеченню транспарентності та відкритості щодо збройних сил Росії, а також розвивати механізми з попередження випадкових інцидентів та уникнення непередбачуваних наслідків.

До того ж, Росія знаходиться в процесі розробки «нових» ядерних систем, таких як ядерна крилата ракета з ядерним двигуном і підводна безпілотна ядерна торпеда – їх можна використовувати для залякування, примусу та нападу на союзників по НАТО без попередження або здатність реагувати. Обґрунтування Росії для цієї зброї незрозуміле. Однак для НАТО розумно оцінити здатність власних можливостей у світлі нових російських систем.

Але, мабуть, найбільша розбіжність між НАТО та Росією є у сфері тактичної чи нестратегічної ядерної зброї. До них відносяться системи, озброєні ядерними боєголовками меншої потужності, такі як крилаті ракети повітряного, морського та наземного базування. Зараз Росія має значний арсенал ракетних систем, які призначені для доставки як звичайної, так і ядерної зброї. Вони можуть досягати території всієї Європи НАТО з суші, моря чи повітря. Завдяки своєму порівняно великому арсеналу нестратегічних ядерних боєголовок, який, за оцінками, становить від 1500 до 2000 на складах у порівнянні з приблизно 150–200 гравітаційними бомбами США, які зберігаються в сховищах Європи, згідно з інформацією з відкритих джерел, Росія ставить перед собою новий виклик щодо діяльності регіонального стримування та оборони НАТО [13].

Узагалі, НАТО має продовжувати діяти в напрямку забезпечення безпеки та стабільності в регіоні, співпрацюючи з іншими міжнародними партнерами та розвиваючи механізми для зменшення ризиків використання ядерної зброї.

Враховуючи це мінливе середовище безпеки – і доки наші союзники та потенційні супротивники не будуть готові та захочуть самі відмовитися від ядерної зброї – НАТО має бути в змозі стримувати ядерні загрози та реагувати на ядерний шантаж Росії, щоб гарантувати безпеку майже одного мільярда людей. які живуть під парасолькою НАТО.

Члени НАТО залишаються твердо відданими меті створення світу без ядерної зброї та сприянню контролю над озброєннями, нерозповсюдженню та роззброєнню. Але НАТО також залишатиметься ядерним альянсом, поки існує ядерна зброя. НАТО продовжуватиме забезпечувати ефективність засобів стримування та оборони, а також забезпечувати безпечність, надійність і ефективність ядерного стримування. Тож, ядерна зброя продовжує відігравати життєво важливу роль у безпеці НАТО, у збереженні миру, запобіганні примусу та стримуванні агресії [4, с. 353].

Отже, ядерна безпека є одним з найважливіших питань нашого часу. З одного боку, ядерна зброя може використовуватись для забезпечення національної безпеки та стратегічної стабільності, з іншого боку, вона може призвести до руйнування та гуманітарної катастрофи.

Регулювання новітніх викликів та загроз неможливе без залучення міжнародних організацій. Їх глобальна природа дозволяє координувати зусилля різних країн і вирішувати складні міжнародні проблеми. Вони сприяють світовій безпеці та стабільності, вирішуючи проблеми, що перетинають кордони і потребують глобальної координації. Проте, сучасні виклики дуже складні, тому міжнародні організації повинні постійно працювати над підвищенням ефективності і вдосконалюванням своїх механізмів дії. Крім того, вони повинні забезпечити більшу участь різних країн у прийнятті рішень, щоб мати більш легітимні дії та ширшу підтримку у міжнародній спільноті. У світі, де загрози стають все складнішими та різноманітними, міжнародна співпраця і координація мають вирішальне значення.

Тільки завдяки спільним зусиллям міжнародних організацій і країн можна вирішити складні міжнародні проблеми і забезпечити безпеку та стабільність у світі.

Надзвичайно важливим, для збереження безпеки, є ядерне стримування у стратегії НАТО. З одного боку, НАТО зобов'язана забезпечувати свою обороноздатність і захищати своїх членів від потенційних загроз, включаючи ядерні. З іншого боку, НАТО також повинна дотримуватись своїх зобов'язань з роззброєння та зниженням кількості ядерної зброї у світі. У майбутньому НАТО має продовжувати працювати над зменшенням ризиків ядерної зброї і забезпеченням її безпеки, включаючи діалог з Росією та іншими ядерними державами. Крім того, НАТО повинна продовжувати розвивати свої конвенційні засоби оборони та підтримувати належний рівень готовності своїх сил до можливого нападу.

У світі, де загрози зростають та змінюються, НАТО повинна залишатися активним гравцем у міжнародних дискусіях та сприяти зменшенню ядерної зброї та забезпеченню безпеки в світі. Однак, незалежно від того, які будуть перспективи ядерного стримування у сучасній стратегії НАТО, мета залишається незмінною – забезпечення безпеки та стабільності в регіоні та світі.

РОЗДІЛ 3
НОВІТНІ ПРОБЛЕМИ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

3.1. Проблеми реалізації політики ядерного стримування

Стримування є стратегічною концепцією, яка займає центральне місце в запобіганні застосуванню ядерної зброї з періоду відразу після 1945 року. Мета стримування полягає у запобіганні дій супротивника певним чином, переконавши його, що він зіткнеться з небажаними наслідками.

Після Другої світової війни думка про те, що ядерна зброя може мати оперативну або тактичну роль, ставала все більш сумнівною. Починаючи з 1945 року і впродовж холодної війни переважна більшість вважала, що ядерна зброя буде надто небезпечною для використання в бою. Натомість, її користь була виявлена у використанні засобів стримування. Міжнародна система, яка характеризувалася невирішеною консолідацією влади після Другої світової війни, визначила існування двох наддержав – Радянський Союз та Сполучені Штати. Згодом принцип ядерного стримування переживав періоди прихильності та неприхильності, оскільки питання його ефективності йшли рука об руку з обґрунтуванням придбання та обслуговування ядерної зброї [33, с. 111].

Однак новий геополітичний ландшафт, який виник протягом останніх кількох років із зближенням між антиамериканським фронтом на регіональному та міжнародному рівнях і швидка модернізація ядерних арсеналів цих країн призвела до того, що союзники знову поставили під сумнів довіру до розширеного ядерного стримування. Водночас погрози Росії щодо використання ядерної зброї у війні в Україні, активізація діяльності Китаю навколо Тайваню та новий закон Північної Кореї, який закріплює право наносити ядерні удари для знищення загроз, ще більше загострили ситуацію. Більше того, зростаюча регіональна гонка озброєнь, швидка зміна регіональної та міжнародної позиції щодо ядерних озброєнь та зміцнення ядерних сил як кількісно, так і якісно змусили Японію та Південну Корею значно збільшити свій оборонний бюджет.

Зростаюча загроза з різних напрямків дедалі більше погіршує діяльність концепції ядерного стримування.

Події, що сталися в останні роки створили серйозні проблеми для розширеного ядерного стримування.

Першою подією, очевидно, є російське вторгнення в Україну, яке не лише призвело до геополітичної трансформації, що охопила всю земну кулю, але й повернуло до порядку денного питання потенційного ядерного протистояння і дебатів щодо питання ядерної безпеки та стабільності. Попередження російського лідера Володимира Путіна щодо ядерного обміну та ескалації в умовах суворих санкцій Заходу та озброєння України, безсумнівно, вплинуло на політичні розрахунки та військові дії США. Він також відновив увагу до ядерної зброї, значення якої намагалися свідомо зменшити США та Росія шляхом контролю над ядерною зброєю та сприяння ядерному нерозповсюдженню [18].

Другою стратегічною подією, яка створює критичний виклик розширеному ядерному стримуванню, є ядерні випробування Північної Кореї, розвиток ядерного арсеналу, хоча, можливо, і невеликого, і неодноразові ракетні випробування. США розмістили тактичну ядерну зброю в Південній Кореї, щоб стримати будь-яку військову авантюру Північної Кореї. Але Північна Корея вийшла з Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, наростила свій ядерний потенціал і, очевидно, набула спроможності вразити американський материк своєю міжконтинентальною балістичною ракетою [37, с.103].

Третьою важливою зміною в стратегічному сценарії є зростання агресивності та наполегливості Китайської Народної Республіки разом із безпрецедентним економічним зростанням. Китай процвітав, поширюючи теорію «мирного підйому Китаю», і безліч країн по всьому світу прагнули отримати вигоду з економічних успіхів Китаю та розвивали прогресивне співробітництво з ним у сфері торгівлі та інвестицій. Але ця теорія виявилася недовгою, оскільки Китай почав прагнути статусу наддержави, намагався встановити гегемонію, особливо в Індо-Тихоокеанському регіоні, запустив гігантську ініціативу «Один пояс, один шлях», порушив заснований на правилах порядок, прийнявши непрозору економічну стратегію підпорядкування

невеликих країн у боргову пастку та, що більш важливо, використав свою військову силу, щоб претендувати на суверенітет приблизно над дев'яносто відсотками Південно-Китайського моря та здійснив незаконне та агресивне загарбання земель сусідніх країн, включаючи Індію, Непал та Бутан.

Останньою крапкою стала відповідь Китаю на візит спікера Палати представників США Ненсі Пелосі на Тайвань, який фактично прояснив справжні наміри Пекіна анексувати Тайвань шляхом застосування сили. Порушення повітряного простору Тайваню китайськими винищувачами, бойові військово-морські навчання навколо Тайваню, які фактично заблокували Тайвань на час навчань; і його войовнича риторика сколихнула регіон. Аналітики побоювалися, що Китай може скористатись війною в Україні та вторгнутися на Тайвань. Китай також має стратегічні розбіжності з Японією та Південною Кореєю, тому тайванська криза під час війни в Україні викликала активну дискусію щодо розширеного ядерного стримування [34].

Протягом багатьох років США успішно реалізували свою розширену політику стримування як шляхом стримування очевидних противників, так і шляхом запобігання своїм союзникам використання ядерної зброї. Ядерна позиція, декларативна політика та дипломатія були основними інструментами збереження розширеного ядерного стримування та забезпечення його ефективності.

Однак американські аналітики дедалі більше стурбовані ефективністю ядерного стримування через головним чином три фактори описані вище. До того ж, останнім часом, зростає недовіра в країнах-союзниках щодо ефективності доктрини розширеного ядерного стримування. Зараз експерти наголошують, що для збереження їхньої довіри до американських ядерних гарантій проти екзистенційних загроз необхідний більший діалог із союзниками. Крім того, скасування адміністрацією Байдена випробувань міжконтинентальних балістичних ракет і КРМБ під час війни в Україні та військові навчання Китаю з електропроводкою навколо Тайваню, схоже, послабили впевненість союзників у американській безпеці та зобов'язаннях щодо «розширеного стримування» [43].

В Японії також зросло занепокоєння щодо розширення ядерного стримування після початку війни в Україні. В Токіо висловили щиру підтримку твердій позиції адміністрації Байдена та жорстким санкціям проти Росії. Коли у відповідь президент Володимир Путін заговорив про ядерну зброю, дискусії та дебати щодо безпеки в Японії почали більше зосереджуватися на ядерних питаннях, особливо на довірі до ядерної парасольки США в найгіршому стратегічному сценарії. Російсько-японські стратегічні розбіжності, невирішені та довготривалі територіальні суперечки, японські санкції проти Росії, а ще й військові методи Китаю для відстоювання своєї позиції щодо Тайваню викликають додаткове хвилювання в Токіо.

Японія завжди вважала себе єдиною жертвою ядерної атаки і наполегливо виступала за ядерне роззброєння. Оскільки китайсько-японська та російсько-японська взаємодія покращилася в епоху після холодної війни, Японія відчула певну безпеку, а ядерні загрози перестали бути частиною нормального японського дискурсу безпеки. Але поява напруги в японсько-китайських відносинах у зв’язку з військово-морськими діями Китаю навколо острова Шенкаку на тлі холодної китайсько-американської економічної війни, посилення стратегічної співпраці між Москвою та Пекіном і жорстких санкцій Токіо проти Росії та жорсткої позиції проти війни в Україні, призвели до повернення питання ядерного стримування, це стало першим пунктом порядку денного японських дебатів щодо безпеки [9].

Побоювання Південної Кореї щодо зниження надійності ядерного стримування видаються більш відвертими та актуальними з огляду на її гострі ворожі відносини з Північною Кореєю. Усі зусилля Південної Кореї, її основного стратегічного союзника – Сполучених Штатів, разом з іншими зацікавленими сторонами, такими як Японія, щодо денуклеаризації Північної Кореї та збереження Корейського півострова як без'ядерної зони зазнали невдачі. Навпаки, Північна Корея після виходу з ДНЯЗ і проведення випробувального ядерного вибуху продовжує нарощувати свій ядерний потенціал. Особливе занепокоєння Сполучених Штатів викликає розробка Північною Кореєю БРПЛ і придбання міжконтинентальних балістичних ракет, які можуть загрожувати Сполученим Штатам. Крім того, через войовничість Північної Кореї,

жорстку й агресивну риторику та періодичні запуски ракет, Південній Кореї важче не хвилюватися про можливу ядерну атаку.

Сполучені Штати постійно дають відкриті зобов'язання як Японії, так і Південній Кореї захищати їх від ядерної загрози або нападів. Але змінений геополітичний ландшафт, повернення ядерної зброї в стратегічні розрахунки Росії, Китаю та Північної Кореї; вразливість України, безпорадність Тайваню перед демонстрацією сили Китаю, погрожування ядерною зброєю Північної Кореї, підірвана віра в силу альянсу, через обережні реакції адміністрації Байдена на ядерну загрозу Росії, войовничі кроки Китаю в Індійсько-Тихоокеанському регіоні і збільшення ядерної зброї на Корейському півострові викликають сумніви щодо актуальності, надійності та практичності політики ядерного стримування [20].

Тож, постає питання про те, чи є ядерне стримування надійним, якщо ядерні держави, такі як Росія, Китай і Північна Корея, можуть вдатися до провокаційних кроків, як, наприклад, російське вторгнення в Україну або китайська конфронтаційна діяльність у Південно-Китайському морі та Індійському океані? Наскільки ефективним буде ядерне стримування, коли держави, що володіють ядерною зброєю, погрожують союзникам США заходами, які не є загрозою існуванню, але є серйозними та істотними? Які альтернативні або додаткові стратегії доступні для союзників США, які зіткнулися із загостренням напруженості у своєму регіоні? Такі питання постають перед країнами в їх порядку денному у процесі перегляду своєї оборонної політики.

Нинішня ядерна позиція Сполучених Штатів здається недостатньою для боротьби зі зміненим балансом сил в Індо-Тихоокеанському регіоні, та порушенням стабільності в світі. Адміністрації Байдена доводиться докласти чимало зусиль, щоб пояснити та переконати своїх союзників у важливості та надійності своєї політики ядерного стримування. Але є багато труднощів, які досі залишаються без відповіді.

Отже, політика ядерного стримування має свої складнощі та проблеми в реалізації. Поширення ядерної зброї, політичні конфлікти, розвиток нових технологій створюють серйозні виклики для забезпечення стабільності та безпеки у світі.

До того ж, у довгостроковій перспективі ніхто не може заперечувати можливість зростання нових ядерних держав через брак віри в надійність ядерного стримування, розширення ядерних реакторів, а також швидко мінливий баланс сил і нові геополітичні безлади.

Від Росії та України до Північної Кореї, Близького Сходу та індійського субконтиненту, на великих територіях зберігаються ядерні арсенали, а страх їх поширення спричиняє дипломатичні напруження. Навіть якщо вся наявна ядерна зброя була б знищена, знання про її створення залишаються, і вони можуть знову стати потрібними в новому етапі глобальної конфронтації.

Це свідчить про те, що проблема ядерного стримування вимагає постійної уваги й зусиль у забезпеченні миру та безпеки. Необхідно зосередитися на зміцненні дипломатичних зусиль, зменшенні напруженості в конфліктних регіонах, забезпеченні стабільності в світі.

3.2. Концепція миру через роззброєння

Сучасний стан на міжнародній арені важко назвати станом миру і мирного співіснування. У світі велика кількіть невирішених конфліктів, зокрема в Африці і на Близькому Сході. Ці конфлікти мають політичні, економічні та територіальні мотиви, такі як зміни в сфері впливу та набуття впливових позицій. Тому питання роззброєння залишається актуальним, оскільки воно може сприяти створенню умов для миру і співіснування.

За оцінками істориків протягом останніх 6 тисяч років, світ перебував у стані миру лише 292 роки. Війни, які відбулися на нашій планеті, призвели до загибелі понад 4 мільярдів людей. Основні причини воєн виникають через поділ між класами і державами, расами і націями, релігійними і політичними конфліктами. Також, вінйам сприяєтак зване розділення світу та людей на «наших» і «чужих», на «добрих» і «злих». Деякі вчені соціологи пояснюють причини воєн вродженою схильністю людей до насильства, інстинктом руйнування та агресивністю відносно своїх співрозмовників.

Під час кожної війни гинуть люди. Ми зараз бачимо жахливі наслідки та трагедії, які несуть війни, особливо на Близькому Сході, в Афганістані, Сирії, Чечні та Україні. Ядерна зброя з'явилась після Другої світової війни. У 1949 році США та їх союзники створили військово-політичний альянс НАТО [1, с. 184].

У другій половині 20 століття з'явилася можливість знищення цілих країн та континентів. У власності найбільших країн світу є велика кількість зброї, що достатньо для знищення усього живого на планеті. Ядерні та водневі бомби, якщо вони вибухнуть одночасно, можуть розірвати Землю на шматки. На сьогоднішній день є принаймні сім «ядерних держав», деякі з яких перебувають у конфліктах, наприклад Індія та Пакистан.

Міжнародні договори про нерозповсюдження ядерної зброї та інші заходи були прийняті для обмеження поширення ядерної зброї та зменшення ризику її використання. Проте, необхідно багато зусиль, щоб досягти повного роззброєння та створити безпечний світ без наявності ядерної зброї.

ООН, НАТО, деякі інші країни та їх лідери зосереджується на зусиллях покращити світову ситуацію та запобігти загрозі війни. Одним з важливих кроків є ліквідація військових баз, зокрема тих, що находяться на території інших країн, це особливо стосується Росії та США. Велике значення приділяється підписанню міжнародних угод щодо скорочення озброєння. Однак, найкращім внеском у досягненні миру на Землі є добровільна відмова від ядерної зброї [31, с. 40].

Незважаючи на міжнародні зусилля, що прикладаються, щодо контролю над озброєнням та глобального роззброєння, процес нарощування озброєнь у світі продовжується. Роззброєння є найкращим захистом від небезпек, але досягнення цієї мети було і є надзвичайно складним завданням.

Концепція миру через роззброєння базується на переконанні, що зменшення військової потужності і залучення ресурсів до розвитку та благополуччя людства сприятиме стабільності, безпеці і мирному співіснуванню на міжнародному рівні. Вона вимагає спільних зусиль від країн, міжнародних організацій та громадськості для досягнення цілей роззброєння.

Мир через роззброєння також включає налагодження довірчих відносин між державами, сприяння дипломатії, переговорам та мирному вирішенню конфліктів. Вона покликана створити нову парадигму безпеки, де захист прав людини, розвиток соціальних програм та розумне використання ресурсів стають пріоритетом.

Прихильники миру через роззброєння стверджують, що зменшення кількості зброї у світі зменшує ймовірність конфліктів, які виникають через неправильне спілкування, прорахунки або навмисне застосування сили. Вони вірять, що роззброєння може зміцнити довіру та сприяти співпраці між націями, що призведе до більш стабільної міжнародної системи [26].

Існують різні рівні та види роззброєння, починаючи від звичайної зброї і закінчуючи ядерним роззброєнням. Деякі прихильники виступають за повне роззброєння, передбачаючи світ без зброї. Інші підтримують часткове роззброєння, наприклад, скорочення військових витрат або обмеження виробництва та розповсюдження певних видів зброї.

Загалом, прихильники концепції миру через роззброєння вважають, що зниження кількості зброї та зменшення її поширення сприятиме створенню сприятливих умов для співробітництва, економічного розвитку та зміцнення міжнародних відносин. Вони вбачають у роззброєнні шлях до запобігання воєнним конфліктам, забезпечення безпеки та зменшення загрози ядерної катастрофи.

Критики такої концепції висловлюють занепокоєння щодо безпеки та балансу сил. Вони стверджують, що володіння зброєю може бути стримуючим фактором проти потенційних агресорів і що зменшення військового потенціалу може зробити країни вразливими перед загрозами. Критики також ставлять під сумнів здійсненність і можливість виконання угод про роззброєння, а також можливість їх невиконання. Деякі країни можуть намагатися приховати свої збройні програми або порушити договори, що ускладнює досягнення повного роззброєння. Безпека також може бути підірвана, якщо неконтрольовані збройні групи або терористичні організації отримують доступ до зброї, тому необхідно забезпечити ефективний механізм контролю та недопущення незаконного поширення зброї [10].

Заходи щодо роззброєння та контролю над озброєннями можуть нав’язуватися державам, вживатися державою в односторонньому порядку або погоджуватися між двома чи кількома державами.

До недавнього минулого найпоширенішою формою роззброєння було нав'язане роззброєння тим, хто був переможений у війні. В Античності, наприклад, переможний Рим після Другої Пунічної війни (218–201 рр. до н. е.) вимагав, щоб Карфаген відмовився від усіх своїх бойових слонів і всього бойового флоту, крім десяти кораблів. Щоб продемонструвати свою могутність, римляни підпалили сотні карфагенських кораблів перед воротами міста-держави.

У сучасну епоху Версальський договір 1919 року встановив далекосяжні заходи щодо роззброєння, які Німеччина та її союзники мали вжити після поразки Німеччини в Першій світовій війні.

Потім є односторонні заходи у вигляді самостійного рішення країни про скорочення своїх військових можливостей і активів. Наприклад, Коста-Ріка в 1948 році вирішила повністю розформувати свої збройні сили, ставши єдиною країною в світі, яка зробила це. У Сполучених Штатах президент Джордж Г.В. Буш, реагуючи на нові умови після холодної війни в 1991 році, оголосив про одностороннюю ініціативу знищення тисяч американських тактичних ядерних боєголовок. Трохи пізніше тодішній радянський лідер, президент Михайло Горбачов, наслідував цей приклад, зробивши паралельний крок [21].

І, нарешті, є угоди про роззброєння та контроль над озброєннями, які держави ведуть переговори та погоджують. Такого роду домовленості можуть бути двосторонніми або багатосторонніми.

Роззброєння та контроль над озброєннями залежать від ідей та цілей, які формують зовнішню політику та політику безпеки, а також від військової стратегії. Але, за словами президента США Дуайта Д. Ейзенхауера, внутрішня потужність «військово-промислового комплексу» кожної країни також впливає на формулювання зовнішніх, військових цілей і цілей роззброєння. Більшість країн завжди вважали військові інструменти влади запорукою національної безпеки, досягнення та розширення впливу у світі та забезпечення доступу до природних

ресурсів чи територій. Тож не дивно, що історія фіксує лише скромні успіхи щодо зусиль роззброєння та контролю над озброєннями [25].

Але все ж таки, на сьогоднішній день, ситуація в світі спонукає дослідників активно вивчати концепцію роззброєння як одного з ключових факторів досягнення миру. Гонка озброєнь та проблеми наявності значних арсеналів зброї загрожує стабільності та миру у світі, і тому розгляд цієї концепції стає надзвичайно важливим.

Повна заборона та повне знищення ядерної зброї та створення світу, вільного від ядерної зброї, назавжди усунуть загрозу ядерної війни, яка стоїть перед людством, таким чином значно зміцнивши міжнародний мир і безпеку. Для досягнення такої мети міжнародне співтовариство має передусім докласти таких зусиль:

По перше, створити нову концепцію безпеки, засновану на взаємній довірі, взаємній вигоді, рівності та співпраці. Процес ядерного роззброєння переплітається з міжнародною безпековою ситуацією. Мирне, безпечне, стабільне міжнародне середовище, засноване на взаємній довірі, має важливе значення для просування процесу ядерного роззброєння.

По друге, підтримувати глобальний стратегічний баланс і стабільність, які є основою і передумовою прогресу в процесі ядерного роззброєння. Відповідні держави повинні суворо дотримуватися існуючих договорів про контроль над озброєннями, що є основою глобального стратегічного балансу та стабільності. Вони повинні припинити розробку, розгортання та розповсюдження передових систем протиракетної оборони та космічної зброї, що поставить під загрозу процес роззброєння та навіть спровокує новий виток гонки ядерних озброєнь.

По третє, будь-які заходи з ядерного роззброєння повинні ґрунтуватися на принципі непорушної безпеки для всіх держав.

Для ліквідації ядерної зброї міжнародне співтовариство може вжити таких конкретних кроків:

1) Ядерні держави, що володіють найбільшими ядерними арсеналами, несуть особливу відповідальність за ядерне роззброєння. Вони повинні продовжувати різке скорочення своїх відповідних ядерних арсеналів.

2) Усі держави, що володіють ядерною зброєю, повинні відмовитися від політики ядерного стримування, заснованої на першому застосуванні ядерної зброї, взяти на себе беззастережне зобов'язання не використовувати першими ядерну зброю та укласти міжнародно-правовий документ про це.

3) Усі держави, що володіють ядерною зброєю, повинні взяти на себе зобов'язання не використовувати або не погрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерних держав або зон, вільних від ядерної зброї, і слід укласти відповідний міжнародно-правовий документ.

4) Відповідні держави, що володіють ядерною зброєю, повинні взяти на себе зобов'язання вивести всю ядерну зброю, розміщену за межами їхніх територій.

5) Усі держави, що володіють ядерною зброєю, повинні підтримувати зусилля зі створення зон, вільних від ядерної зброї, поважати статус цих зон і брати на себе відповідні зобов'язання [19].

6) Держави, що володіють ядерною зброєю, і держави, які не володіють ядерною зброєю, мають відмовитися від політики «ядерної парасольки» та практики «обміну ядерною зброєю».

7) Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) слід дотримуватися в повному обсязі та сумлінно. Ті країни, які ще не приєдналися до ДНЯЗ, повинні зробити це без зволікань і без умов, щоб зробити договір справді універсальним.

8) Держави, які ще не підписали та не ратифікували Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), повинні зробити це якомога швидше, щоб сприяти якнайшвидшому набранню чинності ДВЗЯВ відповідно до положень договору.

На основі вище зазначених зусиль слід обговорити та укласти конвенцію про повну заборону ядерної зброї. Тож, важливо продовжувати досліджувати та вдосконалювати механізми контролю та перевірки зброї, стимулювати співробітництво між країнами та підтримувати міжнародні договори про роззброєння. Забезпечення національної безпеки та міжнародної стабільності є важливими аспектами при розгляді реалізації цієї концепції [26].

Отже, історія людства – це історія насильства та війни, а також багаторазових спроб встановити й забезпечити мир, а також зусиль обмежити жахливі наслідки війни. В сучасному світі ядерна зброя є однією з головних загроз для людства, а тому постає питання підтримання миру та безпеки.

Реалізація політики ядерного стримування зіштовхується з рядом серйозних проблем, які ускладнюють її успішну реалізацію: поширення ядерної зброї, терористична загроза, геополітична нестабільність. Реалізація політики ядерного стримування вимагає постійного діалогу, довіри, міжнародного співробітництва та зусиль для контролю над ядерною зброєю. Незважаючи на складнощі, політика ядерного стримування відіграє важливу роль у збереженні світового миру та запобіганні руйнівним конфліктам. Проте, стратегія переконання противника в готовності та здатності держави завдати ракетно-ядерного удару у відповідь передбачає постійне удосконалення зброї, що стимулює гонку озброєнь. Тому питання роззброєння залишається дуже важливим, оскільки це є гарантом того, що конфлікти не матимуть підстав для виникнення. Концепція миру через роззброєння є складною та багатогранною. Хоча ця концепція пропонує перспективу зниження конфліктів і забезпечення світового миру, вона також зіштовхується з рядом викликів та перешкод.

Концепція миру через роззброєння залишається предметом дискусій. Хоча вона має свої переваги, реалізація цієї концепції потребує уважного аналізу, дипломатичних зусиль, міжнародного співробітництва та забезпечення національної безпеки у контексті глобального роззброєння.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши проблеми ядерного стримування в умовах нових асиметричних викликів, можна підсумувати та зробити такі висновки:

1.Одним з основних принципів політики відомих держав є зниження ризику виникнення ядерної війни та забезпечення стабільності міжнародних відносин у контексті ядерної зброї. Це досягається за допомогою таких заходів, як контроль за розповсюдженням ядерної зброї, роззброєння, технічного забезпечення ядерної безпеки та збільшення міжнародного співробітництва. Для досягнення цих цілей провідні держави використовують різноманітні механізми контролю за ядерними матеріалами та ядерною енергетикою. Хоча за останні роки дійсно відбувся прогрес у зменшенні кількості ядерної зброї, порівняно з часами холодної війни, загальна кількість ядерних боєголовок в світі залишається дуже високою. На початку 2022 року дев'ять країн нараховували приблизно 12 700 ядерних боєголовок.

Крім того, є конфлікти та напруження між державами, які мають ядерну зброю, наприклад, між США та Росією, Індією та Пакистаном, а також між Північною Кореєю та іншими державами. Це може загрожувати міжнародній безпеці та миру і підкреслює важливість збереження режиму нерозповсюдження ядерної зброї та діалогу між державами для зниження напруження.

Все ж таки, країни «ядерного клубу» продовжують значними темпами модернізувати свої залишки ядерної зброї, деякі додають нові типи та/або збільшують роль, яку вони відіграють у національній стратегії та публічних заявах. Більшість країн з ядерною зброєю мають намір зберігати її на невизначений час.

2. Один з головних міжнародних органів, які займаються контролем за ядерними озброєннями, – це Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ). Його метою є просування мирного використання ядерної енергії та перешкоджання поширенню ядерної зброї. МАГАТЕ проводить інспекції та перевірки ядерних установок, щоб переконатися у дотриманні країнами міжнародних домовленостей про ядерне роззброєння та забезпечення безпеки. До пандемії COVID-19 МАГАТЕ здійснювало близько 2000 інспекцій щорічно в різних країнах світу. З початком

пандемії було призупинено проведення деяких перевірок, а також зменшено кількість інспекторів, які брали участь у перевірках. Це створило певні труднощі для контролю ядерної енергії та ядерної зброї.

Послаблення міжнародного режиму контролю за ядерними озброєннями може бути викликане й іншими причинами. Деякі з них включають геополітичну конкуренцію, неповагу до прав людини, нерівномірний прогрес з роззброєння та контролю, розвиток нових технологій, розрив інших міжнародних домовленостей та створення несприятливої обстановки для міжнародного контролю над ядерною зброєю.

Наприклад, США та Росія відкликали свої підписи з Договору про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності (ДРСМД), що може призвести до збільшення числа ядерних ракет на континенті. Також, США вийшли з Договору про відкрите небо, який дозволяв проводити взаємні перевірки з використанням спостережень з повітря, що зменшує довіру між країнами та підвищує ризик збройних конфліктів.

Загалом, причини послаблення міжнародного режиму контролю за ядерними озброєннями можуть бути різноманітними, включаючи технічні, політичні, геополітичні та глобальні фактори. Проте, необхідність міжнародного контролю за ядерною енергією та ядерною зброєю залишається високою, оскільки ядерна зброя є однією з найбільших загроз безпеці світу.

3. Міжнародні організації відіграють важливу роль у підтриманні світової безпеки. Оскільки проблеми безпеки та загрози можуть мати глобальний характер, дії окремих держав не завжди є достатніми для їх ефективного вирішення. Тому міжнародні організації стали важливим інструментом в боротьбі з загрозами безпеці, зокрема тероризмом, збройним конфліктом, розповсюдженням зброї масового знищення, кібератаками, кліматичними змінами та іншими проблемами.

Одна з найбільших міжнародних організацій, яка займається питаннями безпеки, – це ООН. Координує роботу своїх членів з питань безпеки, включаючи миротворчу діяльність, допомогу постраждалим від конфліктів та гуманітарну допомогу. ООН також займається встановленням міжнародних норм та стандартів з питань безпеки.

Інша важлива міжнародна організація, яка займається питаннями безпеки, – це НАТО. З кожним роком роль НАТО в врегулюванні військово-політичних конфліктів збільшується. На сьогодні НАТО має розроблену концепцію миротворчої діяльності, яка охоплює не лише зону її відповідальності, а й регіони за її межами, такі як Північна Африка та Близький Схід, зокрема Афганістан, Ірак, Іран, Лівія, Судан, Середземне море, район Африканського Рогу, Сомалі та Балкани.

Є й інші міжнародні організації, які займаються питаннями безпеки, такі як ОБСЄ, важливою міжнародною організацією є МАГАТЕ. Європейський союз також відіграє важливу роль у підтриманні світової безпеки.

Міжнародні організації також забезпечують механізми міжнародного співробітництва та діалогу між країнами. Вони можуть бути форумом для обговорення загальних проблем та вирішення конфліктів мирним шляхом. Міжнародна співпраця та діалог є важливими факторами у забезпеченні світової безпеки та протидії загрозам.

4. Ядерне стримування відіграє ключову роль у сучасній політиці забезпечення миру та безпеки. Відмова від ядерної зброї є однією з найважливіших пріоритетних завдань міжнародної спільноти, але якщо країна володіє ядерною зброєю, то вона може використовувати її як засіб стримування інших держав. Наприклад, США та Росія, маючи найбільші ядерні арсенали, використовують їх як засіб діалогу та переговорів, а також як засіб стримування інших країн, щоб запобігти можливості використання ядерної зброї проти них. Крім того, інші країни, такі як Велика Британія, Франція та Китай, використовують свої ядерні арсенали для захисту своїх національних інтересів та як засіб стримування потенційних загроз.

Ядерне стримування має на меті зменшити можливість виникнення ядерної війни та забезпечити мирний розвиток міжнародних відносин. Тому провідні ядерні держави намагаються підтримувати баланс сил, щоб запобігти можливості виникнення ядерної конфронтації.

Реалізація політики ядерного стримування стикається зі складнощами та проблемами. З поширенням ядерної зброї, політичними конфліктами та зростанням нових технологій з'являються серйозні виклики для забезпечення стабільності та

безпеки в світі. Крім того, існує можливість появи нових ядерних держав, оскільки віра у надійність ядерного стримування не достатньо висока, відбувається розширення ядерних реакторів, нові геополітичні безлади можуть змінити баланс сил. Політика ядерного стримування потребує постійної уваги й зусиль у забезпеченні миру та безпеки. Слід зосередитися на зміцненні дипломатичних зусиль, зменшенні напруженості в конфліктних регіонах та забезпеченні стабільності в світі, щоб впоратися з цією проблемою.

5. Перспектива підтримання міжнародної безпеки за рахунок ядерного стримування є складним питанням і вимагає уважного аналізу. З одного боку, існування ядерної зброї може відлякувати держави від агресивних дій та допомогти запобігти війнам. З іншого боку, можливість виникнення конфліктів, що включають ядерну зброю, є серйозним загрозою для міжнародної безпеки.

НАТО відіграє ключову роль у забезпеченні колективної безпеки за допомогою ядерного стримування, яке є невід'ємною складовою стратегії організації в сучасному світі. НАТО прагне не лише зберігати та розвивати свої ядерні сили, але й забезпечити високий рівень ядерного захисту, готовність до ядерної відповіді на будь-яку загрозу та зменшення ризиків ядерної конфронтації. НАТО продовжуватиме діалог з країнами, які мають ядерну зброю, з метою зменшення ризиків ядерної війни та сприяння мирному врегулюванню конфліктів. Цей діалог може включати розмови з Росією, Китаєм, Північною Кореєю та Іраном.

Забезпечення довіри до ядерних сил НАТО є важливим для підтримки стримування, тому безпека, охорона та ефективність цих сил постійно оцінюються з урахуванням технологічних і геостратегічних змін. НАТО може розвивати свою політику стримування, яка базується на взаємозалежності та співпраці з іншими країнами та організаціями, щоб зменшити ризик використання ядерної зброї. Крім того, НАТО може продовжувати ініціативи, спрямовані на зменшення кількості ядерних збройних систем, зниження ризиків несанкціонованого доступу до ядерних матеріалів та зброї, та розвиток систем раннього попередження про використання ядерної зброї. Загалом, НАТО збирається продовжувати працювати над забезпеченням безпеки та стабільності в регіоні, співпрацюючи з іншими

міжнародними партнерами та розробляючи механізми для зменшення ризиків використання ядерної зброї.

Тож, підтримання міжнародної безпеки за допомогою ядерного стримування вимагає співпраці, діалогу та взаєморозуміння між країнами та організаціями, які мають ядерну зброю, а також розвитку механізмів зменшення ризиків використання ядерної зброї та забезпечення безпеки та стабільності в світі.

Таким чином, на основі відомостей, приведених в кваліфікаційній роботі, можна зробити висновки, що проблема ядерного стримування в умовах нових асиметричних викликів є актуальною проблемою сьогодення, оскільки в сучасному світі існує досить велика кількість невирішених конфліктів, що можуть стати передумовами для використання ядерної зброї і потребують дипломатичного врегулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арон Р. Мир і війна між націями. Київ: Юніверс, 2000. 688 с.
2. Басанець Л.Д. Ядерне стримування в умовах нових асиметричних викликів// Круглий стіл з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 23 лютого 2023 р. (Київ). Київ: НАУ, 2023. с. 14-15
3. Бобро Д. Г. Високозбагачені ядерні матеріали як одна із загроз режиму нерозповсюдження. Проблеми ядерної безпеки сучасного світу і Україна. Київ: Юніверс, 2016. 140 с.
4. Васильєв О.А. Перспективи скорочення стратегічної наступальної зброї в умовах паритету ядерних тріад США та РФ (2022 року.) // Національна академія наук України. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/4747/1/Perspektyvy%20skorochennia%20stratehichnoi%20nastupalnoi.pdf (дата звернення 02.03.2023).
5. Галака С. Ядерне нерозповсюдження у світовій політиці. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2006. 478 с.
6. Грищенко К. В ім`я запобігання війнам: Міжнародні механізми контролю над озброєннями в трансатлантичному просторі та участь в них України// Політика і час: суспільно-політичний журнал. 1998р. №5 с. 36-42
7. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року (2003-2019 роки) // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text (дата звернення 02.03.2023).
8. Договір про обмеження систем протиракетної оборони (2017року) // History. URL: https://uahistory.co/book/world1/1170.html (дата звернення 02.03.2023).
9. Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь СРСР-США (1994-2023роки) // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_050#Text (дата звернення 02.03.2023).
10. Драшкаба А.П. Вплив процесу роззброєння на міжнародні відносини XX-XXI століття (2021рік) // ЧНУ ім. Юрія Федьковича.

URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3530/%D0%94%D1%80%D0%B0%D1%88%D0BA (дата звернення 16.04.2023).

11. Завітій М. О., Купчак М. Я. Проблема миру і роззброєння (2021рік) // Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/6616/1/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%90%20%D0%9C%D0%98%D0%A0%D0%A3%20%D0%86%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%97%D0%91%D0%A0%D0%9E%D0%84%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf (дата звернення 18.04.2023).
12. Конвенція про ядерну безпеку (1994-2023роки) // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023/page#Text (дата звернення 04.03.2023).
13. Лакішик Д.М. Нові виклики і загрози для міжнародної безпеки сучасної держави // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 102. с. 146-154
14. Лоуренс Фрідман. Давайте дуже докладно про ядерну загрозу РФ. Коли, як і навіщо Путін може завдати ядерного удару (2022рік) // New Voice. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/yaderna-zbroya-rosiji-fridman-pro-te-koli-i-yak-putinzavdast-yadernogo-udaru-ostanni-novini-50272257.html (дата звернення 10.04.2023).
15. Мехдізаде Ф. Вплив НАТО на стан і перспективи розвитку середовища безпеки (2010рік) // Інститут міжнародних відносин. URL:https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/mekhdizade_vplv (дата звернення 04.04.2023).
16. Міжнародне агентство з атомної енергії (2016рік) // Урядовий портал. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9C97 (дата звернення 14.03.2023).
17. Міжнародний режим ядерної безпеки (2019рік) // Uatom. URL: https://www.uatom.org/mizhnarodnyj-rezhym-yadernoyi-bezpeky (дата звернення 25.03.2023).
18. Міжнародні організації: сучасні пріорітети та нові виклики в системі міжнародної інформаційної безпеки (2020рік) // ХНУ імені В. Н. Каразіна. URL:

http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/34_2020ua/3 (дата звернення 04.04.2023).

19. Нова безпекова стратегія США: як 2022 рік змусив Білий дім змінити оцінку ризиків (2022рік) // Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/20/7149016/ (дата звернення 03.05.2023).
20. Нова оборонна стратегія США: загрози на 2023 рік і що Пентагон робитиме з Китаєм та Росією (2022рік) // Фокус. URL: https://focus.ua/uk/opinions/534986-novaya-oboronnaya-strategiya-ssha-ugrozy-na-2023-god-i-chto-pentagon-budet-delat-s-kitaem-i-rossiey (дата звернення 03.05.2023).
21. Окладна М.Г., Зал Д.О. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї в аспекті сучасних проблем міжнародних відносин (2020рік) // НЮУ. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstream/document/188451 (дата звернення 28.02.2023).
22. Проблеми реалізації політики ядерного стримування (2022рік) // Інститут всесвітньої історії. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/4740/1/Problemy%20realizatsii%20polityky%20yadernoho (дата звернення 03.05.2023).
23. Розумюк В.М. Історіографія проблем нерозповсюдження ядерної зброї (2019рік) // Національна академія наук України. URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/4743/1/Istoriohrafiia%20problem%20nerozpovsiudzhennia%20yadernoi (дата звернення 04.05.2023).
24. Сіновець П.А. Динаміка трансформації ядерного стримування після «холодної війни»: близькосхідний вимір // Стратегічні пріоритети .2010. №3.с. 76-83.
25. Скорочення запасів (2019рік). URL: https://www.futurepolicy.org/wpcontent/uploads/2015/01/Chapter-1 (дата звернення 28.02.2023).
26. Троціко І. Особливості договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1968 року (2018рік.) // Підприємництво, господарство і право. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/37 (дата звернення 28.02.2023).
27. Услиста Ю.А., Ольвінська Ю.О. Використання ядерної зброї: ілюзія миру (2020рік) // НЮУ. URL: http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6553/1/%D0PDF (дата звернення 05.05.2023).

28. Федина С. Проблематика роззброєння у сучасній міжнародній політиці. Концепція миру через роззброєння (2012рік) // ЛНУ. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/PoMe20121227 (дата звернення 05.05.2023).
29. Фролова О.М. Роль ООН в системі міжнародної інформаційної безпеки (2019рік) // КНУ ім.Тараса Шевченка. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/3468/3140 (дата звернення 04.04.2023).
30. Ядерна зброя як стратегічний чинник світової політики (2020рік) // Одеська юридична академія. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20836/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BC%D01&isAllowed=y (дата звернення 28.02.2023).
31. Ядерне стримування сьогодні (2020рік) // NATO OTAN. URL: https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2020/06/08/yaderne-strimuvannya-s-ogodn/index.html (дата звернення 05.04.2023).
32. Bracken P. The Second Nuclear Age: Strategy, Danger and the New Power Politics. New York: The Free Press, 2013. 336 p
33. Carter A. A New Concept of Cooperative Security. Washington: Brookings institute, 1992. 65 p.
34. Clark G. World Peace through World Law. Cambridge: Harvard University Press, 1960. 535 p.
35. Crockatt R. The fifty years. The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941 - 1991. New York.: Routledge, 1995. 440 p.
36. Deterrence and defence (2022рік) // NATO OTAN. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_133127.htm?selectedLocale=en (дата звернення 29.04.2023).
37. Extended Nuclear Deterrence: Threats and Challenges to U.S. Alliance System in Northeast Asia (2020рік) // Institute for Security and Development Policy. URL: https://isdp.eu/extended-nuclear-deterrence-threats-and-challenges-to-u-s-alliance-system-in-northeast-asia/ (дата звернення 05.05.2023).

38. Kristensen Hans M. Nuclear arsenals: Current developments, trends and capabilities (2016рік) // International Review of the Red Cross. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irc976 (дата звернення 04.03.2023).
39. Improving nuclear security (2021рік) // Giving What We Can. URL: https://www.givingwhatwecan.org/cause-areas/longtermfuture/nuclear-security?gclid=CjwKCAiAvK2bBhB8EiwAZUbP1As3F5A5f2TKmtR (дата звернення 04.04.2023).
40. Ludvik J. What future for nuclear deterrence? Nuclear Asymmetry and Deterrence: Theory, Policy and History. Abingdon: Routledge,2020. 184p.
41. Pollack J. No Exit: North Korea, Nuclear Weapons, and International Security. Abingdon: Routledge, 2011. 248 p.
42. Michael E. The Russia-Ukraine war may be bad news for nuclear nonproliferation (2022рік) // Brookings. URL: https://www.brookings.edu/blog/order-fromchaos/2022/03/29/the-russia-ukraine-war-may-be-bad-news-for-nuclearnonproliferation/ (дата звернення 14.03.2023).
43. Nuclear non-proliferation (2021рік) // IAEA. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/publications/magazines/bulletin/bull44-2/44203580207 (дата звернення 10.04.2023).
44. Revisiting Extended Nuclear Deterrence: Relevance and Challenges (2022рік) // Indian Council of World Affairs. URL: https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=7923&lid=5290 (дата звернення 10.04.2023).
45. Scott D., Kenneth N. Waltz. The Spread of Nuclear Weapons: An Enduring Debate.New York: Norton and Company, 2012. 288 p.
46. Status of world nuclear forces (2023рік) // Federation of american scientists. URL: https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/ (дата звернення 28.02.2023).
47. Treaty Between The United States Of America And The Union Of Soviet Socialist Republics On The Elimination Of Their Intermediate-Range And Shorter-Range Missiles (2017 року) // Departament of State. URL: https://2009-2017.state.gov/t/avc/trty/102360.htm (дата звернення 28.02.2023).

48. US Nuclear Deterrence Policy and Its Problems (2018рік) // NATO OTAN. URL: https://www.swp-berlin.org/publikation/us-nuclear-deterrence-policy-and-its-problems (дата звернення 05.05.2023).
49. What are the Challenges to Nuclear Deterrence in the Second Nuclear Age? (2009рік) // E-International relations. URL:https://www.e-ir.info/2009/08/28/what-are-the-challenges-to-nuclear-deterrence-in-the-second-nuclear-age/ (дата звернення 05.05.2023).
50. What future for nuclear deterrence? (2022рік) // Fondapol. URL: https://www.fondapol.org/en/study/what-future-for-nuclear-deterrence/ (дата звернення 05.05.2023).